

Александра Д. Ракић¹
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

Ана Љ. Вучићевић
Универзитет у Крагујевцу
Филолошко-уметнички факултет
Центар за проучавање језика и књижевности

ПРЕЗЕНТ У РОМАНУ ИВЕ АНДРИЋА ПРОКЛЕТА АВЛИЈА И ЊЕГОВИ ЕКВИВАЛЕНТИ У ПРЕВОДУ НА ЕНГЛЕСКИ ЈЕЗИК²

у раду се испитују реализације презента у роману Иве Андрића *Проклетиа авлија* (1954) и степен њихове еквиваленције у преводу романа на енглески језик (2000). Показало се да се презент остварује кроз индикативна, релативна, временски и модално транспонована значења, што указује на значајан синтаксичко-семантички потенцијал овог глаголског времена у српском језику. Са друге стране, у преводу се на готово свим нивоима остварених значења због смештања наративног тока у прошлост изгубило презентско значење доживљености и живости у наравији, што се сматра недостатком у односу на оригинал.

Кључне речи: презент, индикатив, релатив, транспозиција, преводни еквиваленти

1. УВОД

Презент се сматра једним од глаголских времена које показује највећи степен синтаксичког, семантичког и стилског потенцијала. Иако се у већини културних и језичких заједница, поред прошлог и будућег, сврстава у основу глаголског система, презент поред основних реализује и више померених значења. То је случај и у српском и енглеском језику. Међутим, како су у питању различити концептуални и језички системи, не може се рећи да постоји потпуна употребна еквиваленција, што имплицира да се споменути граматички и стилски потен-

1 alexandra.savic.92@gmail.com

2 Овај рад написан је у оквиру пројекта *Динамика стуркујура савременог српског језика* (број 178014), који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

цијал презента у овим језицима неминовно разликује. Поред споменутог, из истог разлога се дешава да је и код идентичних значења понекад тешко пронаћи потпуне преводне еквиваленте.

Узимајући претходно речено у обзир, циљ нам је да на корпусу романа *Проклеџа авлија* испитамо и класификујемо употребе презента, као и да утврдимо којим су глаголским облицима значења презента у српском језику преведена на енглески језик. Важност анализе преводних еквивалената огледа се у тежњи да се утврде и образложе потенцијална одступања у преводу, било да су она настала због формалних, за дати језик облигаторних критеријума, или као последица избора преводаца.

2. ПРЕЗЕНТ У СРПСКОМ И ЕНГЛЕСКОМ ЈЕЗИКУ

О употреби презента у српском језику у литератури најчешће се говори у оквиру анализе глаголских облика у целини. Како Новаков (2008: 37–38) наводи, у српском језику разликују се нетемпорална, тј. модална, затим темпорална индикативна и темпорална релативна значења. Индикативна значења подразумевају оријентацију у односу на моменат говора, релативна клаузалну „употребу одређеног глаголског времена да означи другачију, атипичну временску раван”³, док се модална значења остварују изражавањем говорниковог става наредбе, условљавања и жеље. Надаље се говори о контекстуално условљеној темпоралној трансформацији или транспозицији (Новаков 2008: 39). У том смислу, презент исказује не само индикативне, већ и релативне радње, а реализује и временски транспонована и модална значења (Танасић 1996: 36–37, Пипер и др. 2005: 352). Значајно је и разликовање референцијалних и неререференцијалних радњи⁴, те су тако издиференцирани актуелни презент (референцијална употреба презента) и неактуелни презент (неререференцијална употреба презента) (Пипер, Клајн 2013: 388–390).

Када је реч о енглеском језику, о глаголским временима говори се у погледу норме слагања времена, изражавања говорниковог става и темпоралне лоцираности (Новаков 2008: 16). Презент се у индиректном говору понаша као и друга глаголска времена у енглеском језику, што значи да се у зависности од временске категорије управног глагола пребацује у одговарајућу временску раван. Према критеријуму говорниковог става, компоненте глаголског система традиционално се означавају кроз појмове индикатива, императива и конјуктива (Новаков 2008:

3 „[...] the use of a particular tense form to denote a different, non-typical temporal section”

4 Глагол радњу именује у референцијалном смислу само онда када је исказује као стварност „актуелну у садашњости, прошлости или будућности; иначе је неререференцијално употребљен” (Ивић 1983: 37).

29).⁵ Када се говори о основним и секундарним значењима презента⁶, преваходно се мисли на индикатив, а неизбежно и на темпоралну локацираност. Основно значење презента у енглеском језику односи се на радње везане за тренутак говора и одговара референцијалној употреби у српском језику. О основним употребама презента говори се и када се жели исказати уобичајено понављање радње, готово чињенично стање (одговара неререференцијалној употреби у српском језику), а често се може односити и на будуће активности када је еквивалент релативној употреби презента са референцом на потенцијално предстојећи догађај (Ђорђевић 2002: 332–334). У померена значења презента убрајају се презент за свевременост, испланирану и фиксирану будућност, али и историјски/наративни/драмски презент који одговара српском презенту транспонованом у прошлост (Ђорђевић 2002: 334–336).

3. АНАЛИЗА КОРПУСА У ОРИГИНАЛУ И ПРЕВОДУ

3.1. ПРЕЗЕНТ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ САДАШЊИХ РАДЊИ

Примарна функција презента јесте исказивање садашњих радњи. На плану садашњости, презентом се исказују референцијалне и неререференцијалне радње (Танасић 1996: 33–34, Пипер и др. 2005: 352).

3.1.1. САДАШЊЕ РЕФЕРЕНЦИЈАЛНЕ РАДЊЕ

Садашње референцијалне радње карактерише истовременост момента њиховог вршења са моментом говора. Исказују се искључиво обликом имперфективног презента (Пипер и др. 2005: 352–353, Танасић 1996: 39). У роману *Проклећа авлија* забележени су најразличитији примери референцијалног презента:

- (1) И сада, док **гледа** његов гроб у снегу, младић у ствари **мисли** на његова причања. (С: 8, 9)
And now, as the young man **looked** at the grave in the snow, he **was** in fact **thinking** of those stories. (Е: 146)
- (2) Ви **познајете** тога... Ђамил ефендију? (С: 43)
You **know** this... Kamil Effendi? (Е: 173)
- (3) Петнаестак приземних или једноспратних зграда, грађених и дограђиваних у току многих година, повезаних високим

5 Може се рећи да овај критеријум грубо одговара глаголској категорији начина. У том смислу се индикативом генерално не спецификује говорников став већ се њиме „изражава чињенично стање које не припада глаголском начину [...]” (в. Ђорђевић 2002: 284).

6 У литератури се употребе глаголских времена у енглеском језику често дефинишу у светлу опозиције основно-померено/секундарно значење (в. Комри 1985: 18, Ђорђевић 2002: 332, Новаков 2008:14).

зидом, **затварају** огромно, издужено и стрмо двориште посве неправилна облика. (С: 12)

About fifteen buildings, some with two floors, built and extended over many years and linked by a high wall, **enclose** a huge, elongated steep courtyard of irregular shape. (E: 150)

- (4) Безбрк, ситан и усукан човек, слаботиња и немоћник, пет пара хлеба **не може стати** у њега, а толико зла **може да почини**. (С: 56)

A beardless, puny man, weak and impotent, and he **could do** so much evil. (E: 182)

- (5) Све **се** то **види** са прозора фра-Петрове ћелије. (С: 7)

It **could all be seen** from the window of Fra Peter's cell. (E: 145)

Пошто садашње референцијалне радње карактерише подударање момента референције са моментом говора, експлицирање тога момента је информационо редувантно. Међутим, дешава се да у реченици буде исказан и овај податак, када постоји интенција да се садашња референцијална радња посебно нагласи, као што је случај са прилогом *сада* у примеру (1). У преводу на енглески језик, уместо садашњег времена, употребљена су претеритална времена и то: просто прошло време (Simple Past Tense) у зависној клаузи и прошло прогресивно време (Past Progressive Tense) у управној клаузи. Када је реченица организована по моделу директног говора, као у примеру (2), увек се ради о референцијалом презенту. Ово значење у енглеском преводу исказано је простим садашњим временом (Simple Present Tense). У случајевима када се предикатом са глаголом у презенту означава процес или стање који су за некога или нешто карактеристични, ради се о такозваном квалификативном (описном) презенту. Овакав презент јавља се у примеру (3), у описивању изгледа простора и у примеру (4) у опису личности. У енглеском језику, Simple Present Tense може се употребљавати за описивање карактеристика субјекта. У том случају еквивалентан је квалификативном презенту у српском језику, што потвђује превод примера (3). Међутим, превод примера (4) показује да се значење карактерне црте, особине, може исказати и у конструкцији са претериталним обликом глагола *сап*. „Када се у реченици остварује пасивна дијатеза, садашње референцијалне радње исказују се једино рефлексивном конструкцијом” (Пипер 2005: 370). При томе, неопходно је да глаголски предикат буде остварен у несвршеном виду, као у примеру (5). У преводу на енглески језик, рефлексивна конструкција замењена је конструкцијом чији централни модал *сап* у претериту указује на значење могућности. У преводима примера (1), (4) и (5) уместо презента употребљена су прошла времена, јер је наративни ток у преводу смештен у прошлост.

3.1.2. САДАШЊЕ НЕРЕФЕРЕНЦИЈАЛНЕ РАДЊЕ

Садашње неререференцијалне радње исказују се свршеним и несвршеним презентом. Свршеним презентом не може се исказати актуелност вршења радње у садашњости, па се свршени презент везује само за неререференцијалне радње (Пипер и др: 2005: 357, Танасић 1996: 52). На основу контекста утврђује се да ли су несвршеним презентом исказане референцијалне или неререференцијалне радње:

- (1) Ама, **изнесу** често на човека и што није! (С: 55)
But they **can** often quite **misrepresent** a person! (Е: 181)
- (2) Од свега тога у сећању **искрсне** понекад само нека неповезана слика. (С: 36)
All that remains are a few unconnected images that sometimes **come** into our memory. (Е: 168)
- (3) Велика ћелија **живи** тада само звуком, као џунгла у тами. (С: 13)
The large cells **live** only through sound, like a jungle at night. (Е: 151)
- (4) Ноћу **се одводе** осуђени на издржавање казне или у прогонство. (С: 13)
By night the sentenced **are taken off** to serve their punishment or into exile. (Е: 151)
- (5) Ту, поред његове зграде **ствара се**, у сенци, сваког јутра танак круг око неког Заима. (С: 14)
Here, outside his building a small circle **formed** every morning, in the shade, around a certain Zaim. (Е: 151)
- (6) Кад **погледаш** одозго са оне равни испод Кадифе Кале, **изгледа** ти да нема краја. (С: 51)
When you **look** at it from down below, from that plain below Kadifa Kala, it **seems** as though it has no end. (Е: 178)
- (7) Једни **се испитују** за суђење, други ту одлеже своју краткотрајну казну или, ако се баш види да нису криви, **бивају пуштени**, трећи **се упућују** у прогонство у удаљене крајеве. (С: 11)
Some **are interrogated** before their trial, others serve out short sentences or, if it becomes quite clear that they are innocent, they **are released**, others **are sent** into exile in distant regions. (Е: 149)

У примеру (1) на неререференцијалност радње првенствено упућује свршени глагол у презенту, а у прилог овој тврдњи иде и чињеница да се у реченици јавља и одредбени податак о учесталости понављања радње (*често*). У преводу овог примера забележена је конструкција са централним модалом *can* у садашњем време-

ну која је употребљена за истицање карактерне особине, односно, склоности субјекта⁷. У примеру (2), на учесталост радње упућује прилог *йонекаг*, а глагол у предикату је, такође, свршеног вида. У преводу овог примера на енглески језик у предикату је забележен Simple Present Tense, за који је карактеристично описивање радњи које се понављају. Simple Present Tense јавља се са прилозима за учесталост, што потврђује и наш корпус (*sometimes*). Пример (3) показује да се нереференцијалне радње могу временски детерминисати и прилозима који се не могу јављати уз референцијалне радње (*йага*). Овај прилог идентификује „временски одсек који се по одређеним правилима понавља, а у којем се врши појединачна радња из нереференцијалног мноштва” (Пипер 2005: 358). Прилог *йага* није преведен, тако да, без ширег контекста, ова реченица упућује на референцијалну радњу, односно, на неку сталну чињеницу, исказану простим садашњим временом. Временска детерминација садашњих нереференцијалних радњи именицама у одговарајућим падежним облицима је веома честа појава, што се може видети из примера (4), где се у функцији временске локализације јавља слободни инструментал (*ноћу*) или примера (5), где је временски одсек обележен генитивом са обавезним детерминатором (*свакој јућра*). Док је енглеска варијанта примера (4) синтаксички еквивалентна српској (пасивне конструкције у предикату *се одводе/are taken off*; (предлошко)-падежне конструкције у функцији временске локализације *ноћу/by night*), у преводу примера (5) у предикату се уместо презента јавља претеритални глаголски облик, Simple Past Tense, којим се означава радња која је у прошлости била уобичајена, иако се у овом примеру као преводни еквивалент на енглеском језику очекује Simple Present Tense. У примеру (6) на нереференцијалност радње указује временски везник *каг*, који се не може јављати уз референцијалне радње, пошто се не може јављати у ситуацијама где се поклапају моменат вршења радње, моменат говора и моменат референције. Ово потврђује и енглески еквивалент са везником *when* и предикатима у којима је забележен Simple Present Tense. Када су посредни нереференцијалне радње, пасивна дијатеза се исказује рефлексивном конструкцијом и конструкцијом *бивати + йрйни йридев* (Пипер 2005: 372–374). Оба вида реализације пасивне дијатезе са

7 Стевановић (1967: 35–36, 1969: 572–573) наводи примере у којима квалификативни презент означава процес чије се вршење понавља по неком реду или обичају, по некој навици или склоности субјекта коме се одређена особина приписује. У примеру (1), иако контекст указује на чињеницу да се ради о склоности, својству субјекта, прилог *чесйо* показује да се не ради о сталној особини, већ о својству које се испољава са одређеном учесталошћу. Такође, да је у питању референцијални презент, глагол у предикату морао би бити у несвршеном виду (*износйи*).

значањем неререференцијалне садашњости забележена су у примеру (7): рефлексивна конструкција (*исийијују се, ујуујују се*), бивати + трпни придев (*бивају јушишени*). У преводу на енглески језик, сваки од ових глагола је у садашњем пасиву.

3.2. ПРЕЗЕНТ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ РЕЛАТИВНИХ РАДЊИ

При релативној употреби, радња исказана презентом временски се оријентише према некој другој радњи у прошлости или будућности.

3.2.1. ПРЕЗЕНТ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ ПРОШЛИХ РАДЊИ

Релативна радња исказана презентом, која припада прошлости „не оријентише се временски према моменту говора него према другој прошлој радњи” (Танасић 1996: 123). Обликом презента исказују се релативне прошле радње само у зависносложеним реченицама⁸, и то тако што се у управној клаузи налази неки претеритални глаголски облик, а у зависној клаузи јавља се презент (уп. Пипер 2005: 365–366, Танасић 1996: 123):

- (1) *Осећали су само да се између старог Киркора и Карађоза тамо у оном удубљењу врши тежак обрачун.* (С: 32)
They were aware only that a duel to the death was taking between old Kirkor and Karagoz. (Е: 165)
- (2) *И стално се бар понеком ироничном речи враћао на њега, као да осећа да са њим није готов.* (С: 33)
And he kept returning to him at least with some ironical word, as though he felt that he had not yet done with him. (Е: 165)

У примеру (1) у управној клаузи јавља се перфекат глагола *осећашти*, док се презент јавља у зависној изричној клаузи, која је директно везана за управну клаузу, пошто глаголи мишљења, говорења, опажања и осећања захтевају допуну у виду изричне реченице. У управној клаузи у примеру (2) јавља се перфекат, а у зависној поредбеној клаузи јавља се презент. У преводу ових примера презент није забележен, већ се уместо њега у зависним клаузама због прошле наратије јављају претеритални глаголски облици и то: Past Progressive Tense у примеру (1) и Simple Past Tense у примеру (2).

8 Најчешће се релативне прошле радње исказују обликом презента у изричној реченици (Танасић 1996: 123, Пипер и др. 2005: 366).

3.2.2. ПРЕЗЕНТ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ БУДУЋИХ РАДЊИ

Презент у релативној употреби у српском језику може да исказује и радње које се оријентишу према будућим радњама исказаним обликом футура I у истим условима у којима се јавља када су у питању релативне прошле радње:

- (1) А чија глава **стрчи** изнад тога, *срубѝћу* је, царске ми службе, па да је мог јединца сина. (С: 55)
And whoever **pokes** his head above that, *I'll have it off*, on my imperial honour, even if it were my own son's. (E: 181)
- (2) Кад **заврше** испитивање и **упуте** цели предмет суду, *ћочеће* опет да га пуштају на шетњу. (С: 59–60)
When the interrogation **was over** and the whole affair **had been submitted** to the court, they *would start letting* him out into the courtyard again. (E: 185)

У овим примерима, презент је увек остварен у зависној клаузи, док се у управној клаузи јавља облик футура I. Презент се јавља као алтернација футуру II од свршених глагола⁹ (*сѝрчи* / *буде сѝрчала*; *заврше* / *буду завршили*, *ућуће* / *буду ућућили*). У примеру (1) облик презента реализује се у зависној погодбеној клаузи. У овом типу реченица, радња исказана презентом врши се пре радње исказане обликом футура првог. У примеру (2) везник *кад* показује однос сукцесивности између радњи исказаних презентом у временским клаузама у напоредном саставном односу и радње у управној клаузи. Прво се врши радња исказана свршеним презентом, затим радња исказана футуром I. У преводу примера (1) иста је ситуација као у оригиналу на српском језику, у предикату зависне клаузе је презент (Simple Present Tense), а у предикату управне клаузе футур (Future Simple Tense). Међутим, у преводу примера (2) на месту презента у оригиналу, налазе се прошли облици због прошле нарације: Simple Past Tense и Past Perfect у пасиву. Футур је, сходно конвенцији слагања времена, замењен конструкцијом са модалом *would*, којом се означава тзв. будућност у прошлости, односно убеђеност говорника у прошлости да ће се радња у предикату реализовати у будућности.

3.3. ВРЕМЕНСКА ТРАНСПОЗИЦИЈА ПРЕЗЕНТА

Презент је глаголски облик који је склон временском транспоновању. Док је релативна употреба презента заснована на синтаксичким релацијама, на транспоновање презента првенствено утичу контекстуални услови. При временској транспозицији, обликом презента иска-

9 Перфективни презент се својом способношћу замењивања футура другог одваја од имперфективног презента и најчешће се јавља у временским, релативним и условним реченицама (Таназић 1996: 132–133).

зују се радње које припадају прошлости или будућности (Танасић 1996: 147). У Андрићевој *Проклећој авлији* бројни су примери транспозиције у прошлост, док транспозиција у будућност није забележена.

3.3.1. ТРАНСПОЗИЦИЈА У ПРОШЛОСТ

Презент који служи за приповедање догађаја из прошлости назива се приповедачки презент, нешто ређе историјски презент, а у новије време називају га наративним презентом (Пипер и др. 2005: 376, Танасић 1996: 147, Станојчић, Поповић 1992: 375). При оваквој употреби презента, читалац се најнепосредније уводи у време о коме се приповеда.

- (1) Осме године Џемовог боравка у Француској – а година је 1488 – дипломатска борба око његове личности **достигне** врхунац. (С: 69)

In the eighth year of Cem's stay in France, in 1488, the diplomatic battle over him **reached** its climax. (Е: 192)

- (2) У фебруару месецу 1489. витезови **укрцавају** Цема са малом пратњом на своју галеру у Тулону, и после дуге и тешке вожње **стигну** у Чивитавекију, где их **дочекује** велико изасланство папино. (С: 70)

In February 1489, the Knights **put** Cem with his small retinue **aboard** their galleon in Toulon, and after a long and difficult journey they **arrived** in Civitavecchia, where they **were met** by emissaries of the Pope. (Е: 193)

- (3) Карло VIII **продире** у Италију. **Осваја** брзо град за градом и последњег дана 1494. године **улази** у Рим. (С: 72)

Charles VIII **penetrated** into Italy. He rapidly **captured** city after city and on the last day of 1494 he **entered** Rome. (Е: 194)

У наведеним примерима, временске одредбе указују на чињеницу да се радња исказана презентом врши у прошлости. Облик презента имперфективних глагола у приповедању служи да се посматрачу дочара вршење радње као актуелан догађај. У преводу на енглески језик, у свим примерима на месту наративног презента у оригиналу, забележен је наративно и контекстуално уклопљен Simple Past Tense који упућује на радњу у целости реализовану у прошлости.

3.4. МОДАЛНА ТРАНСПОЗИЦИЈА ПРЕЗЕНТА

Модална употреба презента има широку примену у језику¹⁰. Њиме се исказују значења својствена модалним глаголским облицима – императиву и потенцијалу (Пипер и др. 385–386, Танасић 1996: 165).

¹⁰ Стевановић (1967: 27–28) наводи следећа модална значења презента: заповест, жеља, намера, схватање говорног лица, претпоставка, услов, могућност. На основу језичких знакова модалности (управног глагола од којег глагол у модалном облику зависи, модалне речце или

3.4.1. ПРЕЗЕНТ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ ИМПЕРАТИВНОГ ЗНАЧЕЊА

Обликом императива износи се одређени став говорника упућен адресату, који је учесник у говорној ситуацији. Смисао тога става је подстицај адресату да врши радњу исказану императивом (Танасић 1996: 165).

- (1) Нек свако **мисли** на себе. (С: 55)
Let everyone **think** for himself. (Е: 181)
- (2) Да **вратиш** паре! (С: 60)
Just **give** him the money. (Е: 185)
- (3) Па хајде да нас четворица **тражимо** излаз из ове запетљане и врло опасне гужве. (С: 31)
So, why don't the four of us **look for** a way out of this dangerous mess. (Е: 164)
- (4) А што да га **не убијем**? (С: 60)
And why **not to kill him!** (Е: 185)

У примеру (1) исказано је императивно значење презента с везником *нек*¹¹. У овом случају презент не може бити замењен императивом, пошто адресат није у другом лицу јединине или множине, нити у првом лицу множине. У енглеском преводу овог примера, на месту презента забележен је императив за треће лице (конструкција *let + think*). У примеру (2) императивно значење исказује се презентом са везником *да*, који може бити замењен императивом, док је у преводу презент замењен императивом. Презент се у императивном значењу често јавља и у првом лицу множине, као у примеру (3). Овако употребљен, презент нема карактер наредбе већ предлагања¹². На карактер предлагања упућује и лексема *хајде*. У овом случају, презент би могао бити замењен императивом, али би се изгубила значењска нијанса предлагања. Исто значење има и Simple Present Tense у преводу. Блиско императивном значењу је и значење свршеног презента у одричним питањима, као у примеру (4) и простог садашњег времена у преводу.

3.4.2. ПРЕЗЕНТ ЗА ИСКАЗИВАЊЕ ЗНАЧЕЊА ПОТЕНЦИЈАЛА

Потенцијалом се у српском језику исказују могућност, услов, жеља и друга модална значења (Пипер, Клајн 2013: 182–183). Нека значења својствена потенцијалу могу се исказати и обликом презента.

модалног израза, језичке ситуације у којој се говорников став изражава) одређује се које је модално значење реализовано.

11 Императивност у односу на треће лице исказује се везником *нек* или *нека* (Пипер, Клајн 2013: 180–181). На овај начин може се исказати и став саговорнику, који тај став треба да пренесе трећем лицу (Танасић 1996: 165).

12 Испред оваквих презентских облика могао би доћи предикат *предлажем*. (Пипер и др. 2005: 387, Танасић 1996: 167–168).

- (5) Стари Киркор је између двојице најстаријих синова који су га придржавали отишао до надзорника, да **се договоре** о начину исплате. (С: 32)

Old Kirkor emerged, supported between two of his eldest sons, and went to the supervisor to **discuss** how the money should be paid. (E: 165)

- (6) Сам себи није умео да објасни зашто књиге, нарочито стране књиге и у оволиком броју, **изазивају** у њему такву мржњу и толики гнев. (С: 54)

He could not make out why books, especially foreign books and in such numbers, **provoked** such hatred and such anger in him. (E: 180)

Значење потенцијала исказује презентски облик када се налази у предикату намерне клаузе у зависносложеној реченици као у примеру (5). У том случају, презентом се исказује намера.¹³ Такође, модално значење које спада у домен потенцијала исказује се обликом презента и у изрично-упитним реченицама, као у примеру (6). У наведеним примерима, облике презента могуће је заменити потенцијалом. У преводу примера (5) значење намере исказано је инфинитивом, док је у преводу примера (6) у зависној клаузи уместо презента употребљен Simple Past Tense, пошто је модал у предикату управне клаузе у претериталном глаголском облику.

4. ДИСКУСИЈА

На основу спроведене анализе на примерима из српског језика, потврђује се теза о индикативној, релативној, временски и модално транспонованој употреби презента у српском језику. На плану садашњости обликом презента исказују се референцијалне и неререференцијалне радње и то: имперфективним презентом исказују се референцијалне и неререференцијалне садашње радње, док се перфективним презентом исказују искључиво неререференцијалне садашње радње. У неким примера из корпуса, садашње индикативне радње временски су детерминисане, па се и на основу прилошких речи и предлошко-падежних конструкције којима се именује временски одсек може утврдити да ли је у питању садашња референцијална (прилог *сада*) или неререференцијална радња (прилози *често*, *јонекад*; предлошко-падежне конструкције *ноћу*, *свакој јутра*).

Релативна употреба презента подразумева да се радње исказане презентом временски не оријентишу према моменту говора, већ према времену вршења неке друге радње у прошлости или будућности. Кор-

¹³ Значење *да*-презентских финалних клауза не разликује се од значења финалног инфинитива (уп. Ковачевић 1998: 96–98).

пус потврђује да се релативна употреба презента увек реализује у зависној клаузи сложене реченице, док је у предикату управне клаузе претеритални глаголски облик (за исказивање радње у прошлости) односно футур I (за исказивање будуће радње).

У српском језику, презент је глаголски облик најподложнији временској и модалној транспозицији. У нашем корпусу анализирани су примери транспоновања презента у прошлост, док примери транспоновања у будућност нису забележени. При модалном транспоновању, презентом се исказују значења својствена императиву (*Да вратиши њаре* (С: 60) > *Вратиши њаре*) и потенцијалу (*Сћари Киркор је [...] оџишао до надзорника, да се доћоворе о начину исјлаше* (С: 32) > *Сћари Киркор је [...] оџишао до надзорника, да би се доћоворили о начину исјлаше*).

Радње исказане у презенту у роману *Проклећа авлија* нису у преводу на енглески у свим случајевима исказане неким садашњим временом (Simple Present Tense или Present Progressive Tense). Садашње референцијалне радње у преводу исказане су простим садашњим временом када је реченица организована по моделу директног говора или у случајевима када овај глаголски облик представља еквивалент квалификативном презенту. У осталим случајевима на месту презента у оригиналу због прошлог наративног тока стоје прошли глаголски облици у преводу.

На месту презента за исказивање нереперенцијалних радњи у оригиналу, у преводу је, изузев у примеру (5), забележен Simple Present Tense, најчешће означавајући радње које се понављају, уз прилоге или фразе за учесталост (*often, sometimes, at night, every morning*).

Релативни презент за исказивање радњи које се оријентишу према прошлим радњама преведен је претериталним глаголским облицима, пошто семантика глагола у претериту у управној клаузи подразумева и употребу претерита у зависној клаузи зависносложене реченице. Са друге стране, када је реч о релативном презенту за исказивање радњи које се оријентишу према будућим радњама, поред примера у коме је забележена потпуна еквиваленција глаголских облика у оригиналу и преводу, у корпусу је присутан и пример на енглеском језику смисаоно еквивалентан оригиналу, али темпорално измештен у прошлост.

Наративни презент у роману *Проклећа авлија* преведен је претеритом (Simple Past Tense) за означавање догађаја који су се у целости одиграли у прошлости.

Презент са модалним императивним значењем на енглески је преведен императивом у случајевима када је њиме исказано значење наредбе, а презентом (Simple Present Tense) када презент у оригиналу нема карактер наредбе, већ предлагања. У српском и енглеском језику значење потенцијала се исказује у намерним и изрично-упитним клаузама, са том разликом што се у српском у зависним клаузама користи презент, а у енглеском други глаголски облици чија употреба зависи од синтаксичких и семантичких услова.

Када је реч о преводу, пажњу у највећој мери привлаче одступања од оригинала. Одступања се претежно могу објаснити прошлим наративним оквиром из кога проистиче и нужно поштовање конвенције слагања времена. На основу увида у оригинал, у коме се нарација углавном одвија у презенту, сматрамо да је у овом случају прошла нарација превасходно питање преводилачког избора.

Наративна структура романа подразумева слојевитост перспектива, удвајање фокализација као и мултиплицитет улога наратора који је не само наратор, посредник, који уверава у истиност, већ је и актер догађаја. У подлози комплексно конципираног нараторског тока овог романа и важности која је нараторима-актерима дата као носиоцима значења налази се аспект језичких средстава, међу које се свакако убраја и презент. Ван оквира детаљније нараторске анализе и ситуација у којима се презент може користити¹⁴ наводимо само неке од карактеристика употребе презента у нарацији прошлих догађаја које се, према нашем мишљењу, испољавају и у овом делу.

Како Ђорђевић (2002: 336) наводи, презент се у нарацији користи у функцији претерита када се њиме живо презентују прошли индивидуални или историјски догађаји. За разлику од уобичајеног прошлог времена, презент се у овом контексту сматра стилски маркираним, јер се њиме поред прошлих радњи исказују и друге намере говорника попут намере „да се те радње покушају реактуелизовати, оживети, приказати као да се врше управо у моменту говорења [...]” (Вељовић 2018: 139). Презентом се постиже непосредност у причи, исказује субјективност и минимализује говорникова дистанца у односу на догађај. Стиче се утисак да је рецепијент директно укључен у причу у којој наратор као да истовремено перципира и говори о радњи која се динамично представља. Избегава се рутина у казивању, као и пуко набрајање прошлих догађаја, а наративни ток се, у целини или фрагментарно, модификује тако да прича добија на квалитету тензије, односно, доживљености (Флајшмен 1991: 85).

У том смислу, може се поставити питање зашто се у преводу романа претежно користи казивање у претериту, а не у презенту како оригинал дела и налаже. Сматрамо да се инсистирањем на прошлој перспективи истиче аспект темпоралности, односно, догађајности, те да се губи на својству доживљајности радње које читаоцима омогућава активно учешће у интерпретацији, а које је у оригиналу истакнуто. Могуће је, стога, закључити да се у преводу у погледу овог аспекта изгубила значењска компонента која битно доприноси интерпретабилности и интерпретацији дела.

14 Хубер (2016) у односу на елементе нарације говори о деиктичкој нарацији у презенту, ретроспективној презентској нарацији, представљању унутрашњег монолога презентом и симултаном нарацији у презенту.

5. ЗАКЉУЧАК

У раду су, са синтаксичког и семантичког аспекта, превасходно испитиване употребе презента у роману *Проклетиа авлија*. Показало се да презент ван примарног, индикативног значења, реализује и више померених значења, што указује на стилски потенцијал овог глаголског времена.

Анализом превода романа установили смо делимично одсуство семантичке, а значајно одсуство синтаксичке еквиваленције. Одступања се претежно могу објаснити прошлим наративним оквиром из кога проистиче и нужно поштовање конвенције слагања времена. Како се већи део примера из превода може транспоновати у облике презента, закључује се да је у овом случају прошла нарација превасходно питање преводачког избора.

Заменом презента у оригиналу претериталним глаголским облицима у преводу, повећана је приповедачева дистанца у односу на догађај о коме говори, а акценат је са доживљености пренет на догађајност. Ефекти драматизације и реактуелизације су неутрализовани, те стога можемо рећи да су се у преводу презентских облика изгубиле битне компоненте значења.

Извори

Андрић (1996): И. Андрић, *Проклетиа авлија*, Београд: Просвета.

Андрић (2000): I. Andrić, *The Damned Yard and Other Stories*, Beograd: Dereta.

Литература:

Вељовић (2018): Б. Вељовић, Наративни презент, потенцијал и императив у роману *Мојковачка бишка* Ђамила Сијарића, Крагујевац: *Лиџар*, 66, Крагујевац, 137–155.

Ђорђевић (2002): R. Đorđević, *Gramatika engleskog jezika*, Beograd: Čigoja Štampa.

Ивић (1983): М. Ivić, *Lingvistički ogledi*, Beograd: Prosveta.

Ковачевић (1998): М. Ковачевић, *Синшакса сложене реченице у српском језику*, Београд: Рашка школа, Србиње: Српско просвјетно и културно друштво Просвјета.

Комри (1985): В. Comrie, *Tense*, Cambridge: Cambridge University Press.

Новаков (2008): Р. Novakov, *A Guide to Time and Tense in English and Serbian*, Novi Sad: Futura publikacije.

Пипер и др. (2005): П. Пипер, И. Антонић, В. Ружић, С. Танасић, Љ. Поповић, Б. Тошовић, *Синшакса савременога српског језика: њросија реченица*, Београд: Институт за српски језик САНУ, Београд: Београдска књига, Нови Сад: Матица српска.

Пипер, Клајн (2013): П. Пипер, И. Клајн, *Нормативна граматика српског језика*, Нови Сад: Матица српска.

Станојчић, Поповић (1992): Ж. Станојчић, Љ. Поповић, *Граматика српског језика: уџбеник за I, II, III и IV разред средње школе*, Београд: Завод за уџбенике и наставна средства, Нови Сад: Завод за издавање уџбеника.

Стевановић (1967): М. Стевановић, *Функције и значења глаголских времена*, Београд: Научно дело.

Стевановић (1969): М. Стевановић, *Савремени српскохрватски језик (Грамастички системи и књижевнојезичка норма) II: синтакса*, Београд: Научна књига.

Танасић (1996): С. Танасић, *Презент у савременом српском језику*, Београд: Институт за српски језик САНУ.

Флајшмен (1991): S. Fleischman, *Toward a Theory of Tense-Aspect in Narrative Discourse, The Function of Tense in Texts*, у: J. Gvozdanović, T. Janssen (уред.), Amsterdam: North-Holland, 76–97.

Хубер (2016): I. Huber, *Present-Tense Narration in Contemporary Fiction. A Narratological Overview*, London: Palgrave Macmillan.

Aleksandra D. Rakić, Ana Lj. Vučićević / THE PRESENT TENSE IN IVO ANDRIĆ'S NOVEL *THE DAMNED YARD* AND ITS EQUIVALENTS IN ENGLISH TRANSLATION

Summary: The present tense shows a considerable syntactic and semantic potential within different languages. Apart from primary ones, numerous secondary usages and meanings of the tense have been widely recognized. Such stylistic layering accomplished by means of this tense is frequently established and analyzed both in Serbian and English verb systems.

The paper investigates both realizations of the present tense in Ivo Andrić's novel *The Damned Yard* (1954) and the degree of the achieved equivalence in its English translation (2000). The analysis of the original showed that the present tense conveyed indicative, relative, transposed and modal meanings. However, due to the fact that, contrary to the original, narration in the English translation of the novel was set within the framework of past, certain important aspects of meaning of the present tense can be said to have been lost. Translated forms of the present show misplaced emphasis on action in lieu of the reader's perception of the action and its vividness, which is regarded as inadequate with respect to the forms and meanings of the present tense found in the original.

Key words: the Present Tense, indicative meanings, relative meanings, transposition, translation equivalents.

Примљен: 4. октобра 2018.

Прихваћен за штампу октобра 2018.